

Zygmunt KRUCZEK
Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Wydział Turystyki i Rekreacji
zygmunt.kruczek@awf.krakow.pl

Adam R. SZROMEK
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
aszromek@polsl.pl

PRÓBA ZASTOSOWANIA MODELU TALC I TEORII CHAOSU W ANALIZIE ROZWOJU KARPACKIEGO UZDROWISKA ŻEGIESTÓW-ZDRÓJ

Streszczenie. W artykule opisano warunki naturalne i zasoby przyrodolecnicze Żegiestowa-Zdroju - niewielkiego uzdrowiska karpackiego. W analizie rozwoju tego kurortu zastosowano model cyklu życia obszaru turystycznego R.W. Butlera (ang. *tourism area life cycle*) (TALC). Analiza wykazała, że cykl życia Żegiestowa Zdroju nie ma przewidywalnej postaci zachodzących zmian, a jego przebieg jest niezwykle trudny do odgadnięcia, czego wyrazem jest nieciągły i niestabilny przebieg zmian. Lepiej objaśnia rozwój uzdrowiska teoria chaosu, przybierająca odwzorowanie nieliniowego przebiegu zdarzeń. Uzupełnienie analizy cyklu życia teorią chaosu pozwoliło na lepsze opisanie przebiegu rozwoju Żegiestowa-Zdroju. W podsumowaniu przedstawiono szanse na odrodzenia kurortu i rozpoczęcia nowego cyklu jego rozwoju. Opisane teorie mogą być wykorzystane w interpretacji i prognozowaniu zmian w innych uzdrowiskach.

Słowa kluczowe: Uzdrowisko, TALC, teoria chaosu, Żegiestów-Zdrój.

AN ATTEMPT TO USE THE TALC MODEL AND CHAOS THEORY IN DESCRIPTION OF DEVELOPMENT OF THE CARPATHIAN ŻEGIESTÓW SPA

Abstract. The article describes the local environment and natural treatments available in Żegiestów-Zdrój, a small spa resort in the Carpathian mountains. Analysis of the development of the spa resort was conducted using R.W. Butler's tourism area life cycle model (TALC). The analysis showed that the life cycle of Żegiestów-Zdrój is characterised by unpredictable changes, and that the life cycle

process is difficult to foresee, as shown by the sporadic unstable changes that have taken place. Chaos theory is better able to explain the resort's development, as this employs non-linear mapping of events. Supplementing the life cycle analysis with chaos theory allowed for a better description of the development of Żegiestów-Zdrój. The conclusion presents the opportunities for the revival of the resort and the beginning of a new cycle in its development. The theories described may also be used for the interpretation and forecasting of changes in other spa resorts.

Keywords: spa resort, TALC, chaos theory, Żegiestów-Zdrój.

1. Wprowadzenie

Liczące prawie 170 lat uzdrowisko Żegiestów, zlokalizowane w przełomowej Dolinie Popradu na pograniczu Polski i Słowacji jest jednym z najbardziej atrakcyjnym pod względem walorów krajobrazowym i posiadanych zasobów przyrodoleczniczych kurortów w polskich Karpatach. Jego rozwój ma burzliwy charakter. Praca ma na celu ocenę możliwości wykorzystania teorii cyklu życia obszaru turystycznego R.W. Butlera [4] w interpretacji faz rozwoju uzdrowiska. Uzyskane wyniki zostały zweryfikowane przez odniesienie ich do założeń teorii chaosu.

W artykule opisano uzdrowisko pod względem fizjograficznym, jego walory klimatyczne i występujące wody mineralne. Dokonano również analizy etapów rozwoju uzdrowiska, przekształceń własnościowych i organizacyjnych odnosząc je do klasycznego cyklu Butlera. Rozwój Żegiestowa wskazuje na decydujący wpływ otoczenia i czynników zewnętrznych na fazy cyklu życia kurortu. To właśnie one sprawiają, że cykl życia obszaru turystycznego nie ma schematycznej, całkowicie przewidywalnej postaci, a jego przebieg jest niezwykle trudny do odgadnięcia. Przyjęcie założeń teorii chaosu w koncepcji cyklu życia obszaru turystycznego TALC (*Touris Area Life Cycle*) może poprawić zdolność opisu zmian rozwoju obszaru turystycznego uzdrowiska przez zastosowanie odwzorowywania nieliniowego, a tym samym może ono przybliżyć badaczy do uczynienia przewidywalnym dotąd nieprzewidywalnego przebiegu zdarzeń.

2. Położenie i zasoby przyrodolecznicze Żegiestowa-Zdrój

Żegiestów-Zdrój to niewielkie, wyjątkowo malowniczo położone uzdrowisko nad Popradem, słynące z wybitnych walorów krajobrazowych, klimatycznych i bardzo silnych szczaw żelazisto-wapniowo-magnezowych. Uzdrowisko leży w umiarkowanie ciepłym

piętrze klimatycznym polskich Karpat Zachodnich. Klimat sprzyja leczeniu chorób w zakresie istniejących wskazań uzdrowiskowych [13].

Wyjątkowe nasłonecznienie i zacisza Żegiestowa, a także wysoka wartość źródeł mineralnych i cennych pod względem leczniczym pokładów borowinowych, stwarzają bardzo dobre warunki wypoczynkowe i lecznicze. Żegiestów-Zdrój powstał na terenie przedtem niezamieszkanym – co nadaje miejscowości specyficzny charakter uzdrowiska pozbawionego zabudowań wiejskich i gospodarczych.

3. Nieprzewidywalność zjawisk turystycznych

Literatura podejmowała już temat wykorzystania teorii chaosu w opisie zjawisk turystycznych. Niektóre prace wykazały znaczącą przydatność takiego połączenia koncepcji [9] [7]. Jednak często nadal są one wyłącznie próbą poprawy zdolności predykcyjnych modeli rozwoju obszarów turystycznych, przybliżającą do rozwoju wiedzy w tym zakresie.

W niektórych pracach podkreśla się nieprzewidywalność zmian ruchu turystycznego przypominając, iż nie ma on charakteru deterministycznego oraz wykazuje skłonność do przyjmowania bardzo różnych nieregularności [7].

Jedną z popularnych pozycji jest praca B. McKarchera [18]. Dokonując przeglądu literatury XX-wieku na temat modeli turystycznych, wykazał słabości dotychczasowych modeli, w sytuacji zaburzonego przebiegu zjawisk. W jego argumentacji podkreśla się, że modele te mają charakter nieliniowy, niedeterministyczny a zarazem dynamiczny.

Z kolei R. Baggio oraz R. Sainaghi [1], przez nieliniową analizę szeregów czasowych, potwierdzają złożoną naturę systemu docelowego i jego skłonność do osiągnięcia chaosu. Dodatkowo wykryto wysoką stabilność i długi efekt pamięci.

Teoria chaosu była stosowana w turystyce również przez innych autorów [21] [8] [17] jednak często jedynie wzbogacała wiedzę na ten temat, nie dając możliwości poszerzenia zastosowań praktycznych. Powodem jest najczęściej bardzo długi okres, dla którego należy zebrać dane empiryczne [9] [19].

Chaos kojarzy się co prawda z procesem narastania nieporządku i dezorganizacji, prowadzącym do rozpadu istniejącej struktury i zagłady. W założeniach teoretycznych chaos jest jednak pewnym specyficznym etapem czy też stanem zachowania się całego systemu. System jest zbiorem elementów oraz relacji między nimi, sprawiających, że każda zmiana stanu elementu lub elementów znajduje skutek w postaci zmian stanu innych elementów systemu [2]. System wchodzi w okres chaosu bądź na skutek zmian w otoczeniu, bądź pod wpływem jakiejś wewnętrznej zmiany. W tym znaczeniu chaos nie jest destrukcyjny, pojawiające się zaburzenia stanowią reakcję na zachodzące zmiany. Rozpatrywany system dostosowuje swoje zachowanie do nowych warunków i przyjmuje, czy też osiąga nowy stan

organizacji. W tym sensie, chaos lub chwilowy stan dezorganizacji nie ma destrukcyjnego charakteru – prowadzi raczej do innego, nowego i bardziej złożonego porządku [17].

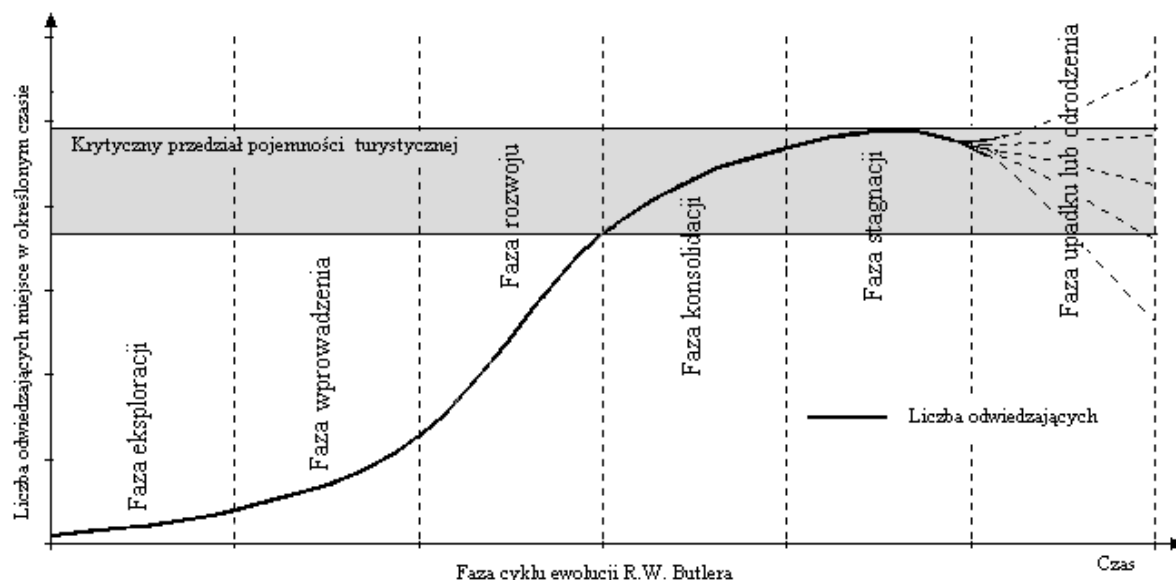
W systemach złożonych chaos wbrew potocznym mniemaniom obserwatorów zewnętrznych nie pojawia się zupełnie nieoczekiwanie, założyć można, że w rzeczywistości istnieje pewna kolejność zdarzeń właściwa niestabilnej naturze systemu. Funkcjonowanie systemu złożonego cechuje następowanie po sobie okresów stabilności i zaburzeń (chaosu). Osiągnąwszy stabilność, system może przebywać w tym stanie tak długo, jak długo nie pojawi się czynnik zaburzający jego funkcjonowanie. Może to być czynnik pochodzący z otoczenia lub działający wewnątrz systemu. Powoduje on, w zależności od siły swego oddziaływania, że system zaczyna, wolno lub szybko, tracić stabilność. W teorii chaosu, określa się to jako odchodzenie od stanu równowagi i im dłużej trwa ten proces, tym bardziej system zbliża się do tzw. granicy chaosu (ang. *edge of chaos*), po przekroczeniu której zaczyna zachowywać się w inny sposób [18].

Po przejściu przez fazę chaosu system wraca do stanu równowagi, jednak porządek, jaki prezentuje w nowym stanie różni się od tego, który prezentował poprzednio. Skłonność do przechodzenia na przemian przez stany równowagi i stany chaosu oraz towarzysząca jej tendencja do zmian organizacji systemu sprawiają, że zachowanie systemu złożonego, rzadko poddaje się uznanym regułom opisu i wyjaśniania [17].

4. Koncepcja cyklu ewolucji obszaru turystycznego R.W. Butlera

Istnieje wiele koncepcji rozwoju miejscowości turystycznych (w tym uzdrowiskowych), wśród nich najbardziej popularna jest pochodząca z 1981 r. koncepcja cyklu rozwoju miejscowości turystycznych R.W. Butlera. Pierwowzorem koncepcji były dwie inne koncepcje ekonomiczne (wywodzące się zresztą z modelu cyklicznego rozwoju gospodarki J.M. Keynes'a) – koncepcja W.W. Rostowa [20] oraz P. Kotlera i R.E. Turnera [11], które jednak nawiązują do wykorzystywanych w naukach geograficznych koncepcji rozwoju regionu. Jak wiadomo - R.W. Butler opiera się na założeniu, że produkty, miejscowości i obszary turystyczne podlegają dynamicznym przeobrażeniom, które są wywołane przez zmiany w upodobaniach i potrzebach turystów, powstawanie nowych atrakcji turystycznych czy nowych trendów w samej turystyce. W efekcie mamy do czynienia z ewolucyjnymi zmianami obszarów czy miejscowości odwiedzanych przez turystów. Układają się one wraz z upływem czasu w ciąg kilku faz, charakteryzujących się odmiennymi cechami (społeczno-ekonomicznymi). Obserwacja zdolności obszarów do wielokrotnego powtarzania opracowanego schematu na tym samym obszarze pozwoliła R.W. Butlerowi przypisać koncepcji charakter cykliczny [5] [6].

Intensywność tego życia mierzona jest za pomocą liczby turystów, a także wielkością inwestycji w infrastrukturę turystyczną, stanem środowiska, nastawieniem mieszkańców do turystów i turystyki. Obszar (miejsce) turystyczny przechodzi przez sześć następujących po sobie faz (rys.1): eksploracji, wprowadzenia, rozwoju, konsolidacji, stagnacji i upadku bądź odrodzenia [4].

Rys. 1. Cykl życia kurortu wg R.W. Butlera

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Butler R. W., The concept of tourism area cycle of evolution: Implications for management of resources, Canadian Geographer, 1980, 24(1)[4].

Koncepcję R.W. Butlera testowana była w pracach S. Lundtorpa i S. Wanhilla, którzy w roku 2001 oszacowali funkcję logistyczną, jako matematyczne odwzorowanie przebiegu zjawiska rozwoju wyspy Bornholm [15]. O ile funkcja logistyczna jest bardzo dobrym modelem objaśniającym rozwój wielu zjawisk ekonomicznych, to już jej interpretacja nie jest zagadnieniem prostym. S. Lundtorp i S.Wanhill podjęli się jednak oszacowania funkcji logistycznej oraz opisanie jej właściwości w kontekście faz proponowanych przez R.W. Butlera. Eksperyment miał na celu zweryfikowanie poprawności szacowania funkcji opisywanego zjawiska na podstawie ograniczonej liczby obserwacji. Mimo, iż S. Lundtorp i S.Wanhill podkreślają wysoką przydatność modelowania rozwoju za pomocą funkcji logistycznej, to udowadniają oni jednocześnie, iż jest ona nieprzydatna przed pełnym uformowaniem się pierwszych faz cyklu. Tezę tę potwierdzają w kolejnym swoim artykule z roku 2006 [16]. Potwierdzono zatem empirycznie, iż model logistyczny posiada cechy predykcji zjawiska dopiero po uformowaniu się większości faz, a w dodatku nie daje możliwości przewidywania ostatniej fazy cyklu (upadku). Pełni on zatem jedynie rolę funkcji opisującej zjawisko *ex post*. Inni współcześni badacze testujący teorię R.W. Butlera wymieniają wiele wskaźników charakteryzujących poszczególne fazy cyklu rozwoju obszaru turystycznego (np. [3] [24] [23]), ale stwierdzają, że pozwalają one określić fazę dopiero z perspektywy całego cyklu (post factum).

5. Studium przypadku Żegiestowa-Zdrój

Pierwsi kuracjusze pojawili się w Żegiestowie w połowie XIX w., dając początek fazie eksploracji. Gości przyciągały nie tylko malownicze miejsce i sprzyjający klimat, ale także odkrycie pierwszego źródła w 1846 r. Faza eksploracji przeszła w fazę zaangażowania (wprowadzenia) z chwilą otwarcia kolei w 1876 r. Spowodowało to większy napływ turystów. Zbudowano nowy, większy dom zdrojowy, pijalnię wód mineralnych, pojawiły się wille przyjmujące gości. Kuracjuszy, a także letników, obok pięknych widoków, przyciągało również kąpielisko nad Popradem. W połowie lat 80. XIX w., liczba pokoi w uzdrowisku wynosiła już 300, można było w nich przyjąć około 700 osób. Rozpoczęto również kąpiele borowinowe.

W roku 1888 umiera właściciel, Karol Medwecki, brak dobrego zarządcy oraz spory spadkobierców, a także klęski żywiołowe, pożary pensjonatów i katastrofy budowlane doprowadzają do upadku źródła. Śmierć właściciela i brak właściwego zarządzania sprawiają, że w zachowaniu systemu pojawia się tendencja do przesuwania w kierunku chaosu [17]. Jego pojawienie przyspieszają pozostałe niekorzystne zdarzenia, a punktem kulminacyjnym stał się moment, kiedy spadkobiercy sprzedali zdrojowisko.

Kolejny, ale krótki okres rozwoju rozpoczął się w 1906 r., po zakupieniu źródła przez nowych właścicieli – W. Więckowską i księdza dr. M. Żygulińskiego). Odbudowano zniszczone obiekty, powstała nowa dzielnica willowa, zainwestowano w nowe centrum. Założono wodociągi, wprowadzono oświetlenie elektryczne, pojawiła się poczta, apteka i czytelnia. Po okresie chaosu system wszedł w fazę rozwoju, wracając do stanu równowagi i prezentując przez stosunkowo krótki czas, nowy porządek. Czynnikiem, który ponownie wytrącił system ze stanu równowagi okazała się I wojna światowa. Działania wojenne, spustoszenie i związane z nią zniszczenia spowodowały upadek źródła. System znalazł się powtórnie w fazie chaosu.

Po zakończeniu wojny uzdrowisko nabyli nowi właściciele, tworząc „Spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością „Żegiestów-Zdrój” z siedzibą w Krakowie. Spółka zajęła się prowadzeniem istniejących zakładów zdrojowych. W roku 1923 uznano Żegiestów za zdrojowisko o charakterze użyteczności publicznej, a Ministerstwo Zdrowia Publicznego wydało zarządzenie dotyczące ochrony górniczej zasobów mineralnych w Żegiestowie. Powołano Komisję Zdrojową i opracowano statut uzdrowiska. Dzięki temu źródło otrzymało dotację i kredyty państwowe, mimo że był własnością prywatną. Dzięki tym kredytom i subwencjom rozpoczęto na szeroką skalę rozbudowę uzdrowiska. Zakończenie działań wojennych, a także zmiany o charakterze prawnym, stanowiące klasyczny przykład uruchomienia mechanizmu samoorganizacji, zakończyły okres chaosu i sprawiły, że system wszedł w fazę rozwoju. W rezultacie uzdrowisko notuje rosnącą z roku na rok frekwencję kuracjuszy. W 1919 roku było ich prawie 2000, a w 1936 roku, po otwarciu nowoczesnego

jak na owe czasy sanatorium, można szacować liczbę gości na około 5000. W 1929 r. oddany został do użytku nowy dom zdrojowy. W okresie międzywojennym Żegiestów-Zdrój, podobnie jak i sąsiednia Krynica, przekształcił się z romantycznego zdrojowiska *la belle epoque* w nowoczesny, elegancki kurort o europejskim standardzie.

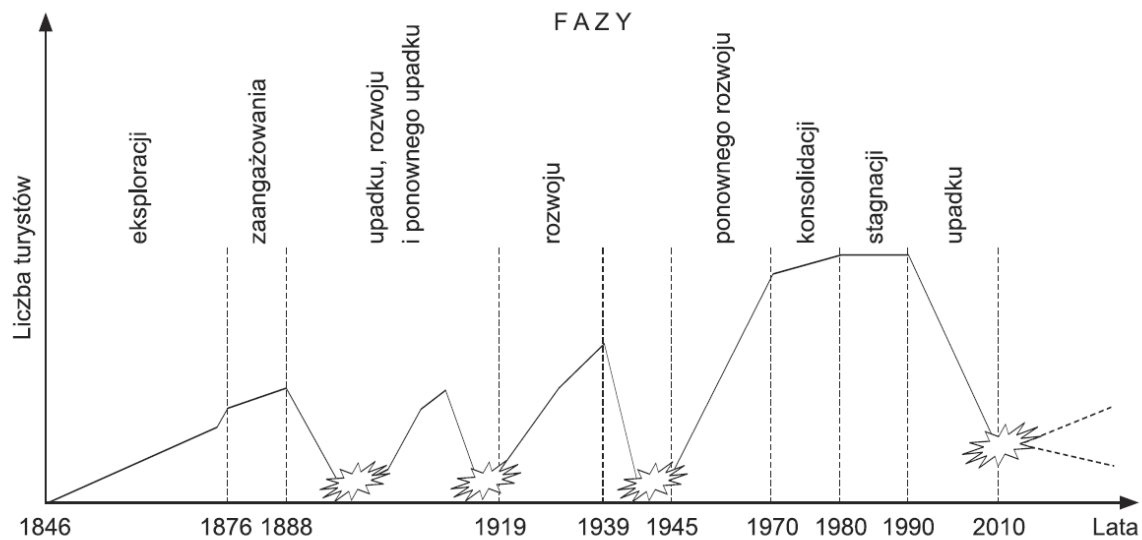
Wybuch II wojny światowej wprowadził system kolejny raz w stan chaosu. Po jej zakończeniu, uzdrowisko zostało odbudowane, a następnie upaństwowione. Leczenie uzdrowiskowe stało się bezpłatne, dostępne dla każdego obywatela, powodując masowy napływ turystów do miejscowości. Uzdrowisko ponownie weszło w fazę rozwoju.

Lata siedemdziesiąte to dynamiczny rozwój uspołecznionej bazy noclegowej, piętnaście zakładów pracy wybudowało tu swoje domy wczasowe lub adaptowało do tych celów istniejącą, choć mocno zdewastowaną bazę. W bazie tej skupione było 75% miejsc noclegowych uzdrowiska. Frekwencję kuracjuszy i wczasowiczów obliczano na 15 tysięcy osób rocznie. Liczba gości znacznie przewyższyła liczbę mieszkańców, a usługi turystyczne stały się dla mieszkańców głównym źródłem utrzymania. Obszar wszedł w fazę konsolidacji, z charakterystycznym spadkiem tempa wzrostu przyjazdów, związanym ze zbliżaniem się do pułapu pojemności obszaru.

Kryzys lat osiemdziesiątych spowodował wejście uzdrowiska w fazę stagnacji. Z kolei lata dziewięćdziesiąte zaznaczyły się w skali całego kraju wzrostem zainteresowania i rosnącą popularnością wyjazdów zagranicznych. W rezultacie zaczęła spadać liczba turystów odwiedzających Żegiestów-Zdrój. Sytuację pogorszył problem reprivatyzacji uzdrowiska oraz nieuregulowane stosunki własnościowe. Faza konsolidacji zamieniła się w fazę upadku. System zaczął zmierzać w kierunku granicy chaosu. Jego widomymi oznakami, podobnie zresztą jak w większości polskich uzdrowisk, stały się spadek liczby kuracjuszy i turystów przybywających do zdrojowiska, opuszczone lub tylko częściowo wypełnione budynki sanatoryjne, zdekapitalizowana baza noclegowa i usługowa, niska jakość usług, niskie ceny kwater i rosnące bezrobocie wśród mieszkańców.

Wyjście ze stanu chaosu jest możliwe przez uruchomienie mechanizmu samoorganizacji. Może mieć on postać decyzji podejmowanych na zewnątrz (w otoczeniu systemu), np. przez władze samorządowe zainteresowane rozwojem usług uzdrowiskowych, bądź zostać wywołany decyzjami wynikającymi z inicjatywy prywatnych przedsiębiorców.

Wykonano wiele inwestycji w zakresie rewitalizacji uzdrowiska. Działania tego typu mogą przynieść skutek w postaci uaktywnienia funkcji uzdrowiskowej i powrotu kuracjuszy, a więc wejścia systemu w fazę odnowienia, ale brak aktywności o charakterze samoorganizacyjnym może spowodować pogłębianie chaosu. Jest to jednak mało prawdopodobne, albowiem systemy złożone mają zdolność zachowania adaptacyjnego, zgodnie z którym, dzięki samoorganizującej się naturze, potrafią dostosować się do zmian i przedłużyć swoje życie jeśli tylko dysponują odpowiednimi zasobami, w omawianym przypadku o charakterze walorów przyciągających turystów [17] (por. rys. 2).

Rys. 2. Cykl życia uzdrowiska Żegiestów-Zdrój

Źródło: Kruczek Z., Zmyślony P., Regiony turystyczne. Podstawy teoretyczne. Studium przypadku, Proksenia, Kraków 2014 [14].

6. Zakończenie

Klasyczny cykl rozwoju miejscowości uzdrowskiej R.W. Butlera zakłada, że po okresie powolnego, a następnie dynamicznego rozwoju, przychodzi okres stagnacji. Wówczas dalsze losy uzdrowiska uzależnione są od czynników dających nowe impulsy dla dalszego działania i w rezultacie odmłodzenie; a w przypadku braku takowych uzdrowisko upada lub przekształca się w miejscowość wypoczynkową.

Ocenę przydatności modelu Butlera do interpretacji rozwoju uzdrowisk w Polsce przeprowadzili A. Kapczyński i A.R. Szromek [10]. Analizując popyt na produkt uzdrowski w Polsce w ostatnim półwieczu, zaobserwowali oni niemal modelowy przebieg cyklu ewolucji uzdrowisk i produktów uzdrowskich w Polsce. Na szczególną uwagę zasługują lata przełomu tysiącleci, w których to widoczne jest prawdopodobne rozpoczęcie nowego cyklu (odrodzenie). Kapczyński i Szromek analizowali cykl Butlera w odniesieniu do wszystkich uzdrowisk w Polsce. Próba odniesienia tego modelu do istniejącego ponad 150 lat uzdrowiska Żegiestów-Zdrój wskazała na ograniczoną jego przydatność w interpretacji rozwoju tej miejscowości ze względu na nieregularność poszczególnych oddziaływań zewnętrznych na ruch turystycznych uzdrowiska. Rozpatrując ów system turystyki w skali mikro należałoby stwierdzić, że już w fazie wprowadzenia, wystąpiły okresy stagnacji i ponownego rozwoju wywołane takimi czynnikami jak zmiany właścicieli, klęski żywiołowe czy I wojna światowa.

Jako przyczynę upadku uzdrowiska odnotować należy przewlekły proces reprivatyzacji skutecznie uniemożliwiający jakiekolwiek działania rewitalizacyjne. Potwierdzają to opinie Kowalczyka i Derek [12], którzy stwierdzili, że chociaż w wymiarze ogólnym modelowi Butlera nie można nic zarzucić, to jednak model rozwoju w wielu przypadkach, w tym Żegiestowa-Zdroju, nie przypomina klasycznej krzywej logistycznej.

Czynnikiem chyba najważniejszym w kreowaniu rozwoju uzdrowiska okazały się zasoby ludzkie – właściciele i zarządzający zdrojem. Od ich pasji, talentu, zasobów finansowych, a czasami fascynacji urokami Żegiestowa – jak to wykazano wcześniej – zależał rozwój lub stagnacja czy upadek zdroju. W końcowej konkluzji można, na podstawie przeprowadzonych analiz, stwierdzić, że klasyczny cykl rozwoju miejscowości turystycznej Butlera sprawdza się w ograniczonym zakresie w wypadku pojedynczego kurortu, jakim jest Żegiestów-Zdrój. Czynnikiem najbardziej wpływającym na modyfikację modelu Butlera w przypadku Żegiestowa są stosunki własnościowe oraz kapitał ludzki¹.

Koncepcja cyklu rozwoju R.W. Butlera opierająca się na założeniu schematycznego przebiegu zmian, mówi o tym, że przechodzenie z jednej fazy do następnej następuje w sposób ciągły i przewidywalny. W rzeczywistości jednak deterministyczne podejście do tak złożonego zjawiska nie znajdujemy potwierdzenia w podjętych obserwacjach. Należy zaznaczyć, że zachowanie systemu obszaru turystycznego nie jest przewidywalne, a przejście z fazy do fazy nie jest z góry zdeterminowane. W rezultacie obszar niekoniecznie musi w swoim życiu przejść wszystkie zakładane w cyklu fazy rozwoju. Jego rozwój może ulec zakończeniu w dowolnej fazie, zatem przejście do następnej fazy zostanie przerwane i obszar zakończy swoje rynkowe życie. Może także, gdy nastąpi spadek aktywności w którejkolwiek fazie, wrócić na ścieżkę wzrostu i proces rozwoju będzie kontynuowany [17].

Zachowania systemu turystycznego związanego z kurortem nie można opisać i wyjaśnić w kategoriach klasycznej teorii cyklu życia obszaru turystycznego opartej na założeniu liniowości zachodzących zmian. Takie założenie ma sens tylko wtedy, gdy przyjmie się, że procesy zachodzące w otoczeniu lub w mikroskali systemu nie wywierają wpływu na jego życie rynkowe. Procesy te nie są zresztą uwzględniane, ponieważ jak już wspomniano, teoria cyklu życia obszaru turystycznego dotyczy zjawisk zachodzących jedynie w skali makro. Tymczasem, jak wynika z przedstawionego przykładu, wpływ otoczenia i zmian w samych systemach, także w pojedynczych uzdrowiskach może prowokować kolejne zmiany. To właśnie one sprawiają, że cykl życia obszaru turystycznego nie ma liniowej, przewidywalnej postaci, a jego przebieg jest niezwykle trudny do odgadnięcia; wyrazem tego jest nieciągły i niestabilny przebieg zmian [17].

Założenia teorii chaosu dodane do teorii cyklu życia obszaru turystycznego sprawiają, że lepiej jest ona dostosowana do opisu rzeczywistości. Jej podstawową zaletą jest zdolność odwzorowywania nieliniowego przebiegu zdarzeń oraz wyjaśniania przyczyn odpowiedzial-

---

¹ Pogląd, że w swoim modelu rozwoju zbyt małą rolę R.W. Butler przypisał miejscowej ludności, spotkamy w pracach G. Shawa i A.M. Williama [22].

nych za pojawiający się stan rzeczy. Dzięki niej jedna z najważniejszych, a na pewno najbardziej rozpowszechnionych teorii turystycznych stała się bogatsza o nowe, ciekawe założenia, a w efekcie końcowych bardziej precyzyjne opisanie i wyjaśnienie rozwoju obszarów turystycznych.

Bibliografia

1. Baggio R., Sainaghi R., Complex and chaotic tourism systems: towards a quantitative approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 2011, Vol. 23 Iss: 6, pp. 840-861.
2. Bertalanffy von L., *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, PWN, Warszawa 1984.
3. Buhalis D., *Marketing the Competitive Destination of the Future*. *Tourism Management*, Vol. 21, 2000, pp. 97-116.
4. Butler R.W., The concept of tourism area cycle of evolution: Implications for management of resources, *Canadian Geographer*, 1980, 24(1).
5. Butler R.W., *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications*, *Aspects of Tourism* 29, Channel View Publications, Clevedon, Buffalo, Toronto 2006.
6. Butler R.W., *The tourism area life cycle, Vol. 2, Conceptual and theoretical issues*, *Aspects of Tourism* 29, Channel View Publications, Clevedon, Buffalo, Toronto 2006.
7. Correani L., Garofalo G., *Chaos in the tourism industry*, MPRA 2008/9677, University Library of Munich, Germany.
8. Farrell B., Twinning-Ward L., Seven steps towards sustainability: Tourism in the context of new knowledge, *Journal of Sustainable Tourism*, 2005/13/1, pp. 109-122.
9. Hovinen, G.R., Revisiting the destination lifecycle model, *Annals of tourism research*, 2002 Vol. 29, N° 1, pp. 209-230.
10. Kapczyński A., Szromek A. R., Hypotheses concerning the development of Polish spas in the years 1949–2006, *Tourism Management* 2008/29.
11. Kotler P., Turner R.E., *Marketing management*. Prentice-Hall, Canada 1993, s. 3271-3397.
12. Kowalczyk A., Derek M., *Zagospodarowanie turystyczne*, PWN, Warszawa 2010.
13. Kruczek Z., Weseli A., *Uzdrowiska karpackie*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1987.
14. Kruczek Z., Zmysłony P., *Regiony turystyczne. Podstawy teoretyczne. Studium przypadku, Proksenia*, Kraków 2014.
15. Lundtorp S., Wanhill S., The resort lifecycle theory, *Annals of Tourism Research* 2001/29, 4, s. 947–964.

16. Lundtrop S., Wanhill S., Time Path Analysis and TALC Stage Demarcation [w:] R.W. Butler (ed.), *The tourism area life cycle Vol.2 Conceptual and theoretical issues*. Chanel View Publications. Clevedon, Buffalo, Toronto 2006, s. 146.
17. Mazurkiewicz L., O próbie zastosowania teorii chaosu do opisu ewolucji obszaru turystycznego. *Przegląd Geograficzny* 2011, 83, 2, s. 187–203.
18. McKarcher B., A chaos approach to tourism. *Tourism Management* 1999/20, pp. 425-434.
19. Prigogine L., Stengers R., *Order out of Chaos. Man's New Dialogue with Nature*, Flamingo, London 1985.
20. Rostow W.W., Stages of economic growth. *The Economic History Review, New Series*, 1959 Vol. 12/1, pp. 1-16.
21. Russell R, Faulkner B., Movers and shakers: Chaos makers in tourism development, *Tourism Management*, 1999/20, 4, pp. 411–423.
22. Shaw G., Williams A.M., *Critical issues in tourism. A geographical perspective*, Blackwell Publishers Inc. Oxford-Cambridge, MA1998.
23. Szromek A.R., Cykliczność rozwoju uzdrowisk na przykładzie uzdrowisk polskich [w:] A.R. Szromek (red.), *Uzdrowiska i ich znaczenie w gospodarce turystycznej*. Proksenia, Kraków 2010, s. 17-40.
24. Zajadacz A., Śniadek J., Cykl życia obszaru turystycznego – studium przypadku regionu leszczyńskiego [w:] A. Rapacz (red.) *Gospodarka Turystyczna w regionie*. Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2011, pp. 1029-1041.